

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Рівне – 2009

Збірник наукових праць “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету . Випуск 15 . –
Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет , 2009 . – 311 с .

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук, ректор Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 5 від 26 грудня 2008 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

вже не звертали уваги на становище бідних та неписьменних селян Боснії та Герцеговини. Європі, яка намагається швидко підняти Боснію і Герцеговину до рівня розвинутих країн, необхідно згадати досвід Австро-Угорщини. Сьогодні, як і в 1878 р., стоїть, хоч і у видозміненому вигляді і в новій історичній обстановці, питання: яким чином і за який термін відсталі в своїй економіці та інфраструктурі території без відповідної соціальної бази, з іншими традиціями міжетнічних відносин і державності зможуть влитися в європейське співтовариство.

Джерела та література

1. Романенко С. А. Югославия: история возникновения. Кризис. Распад. Образование независимых государств. – М., 2000. – 380 с.
2. Чорний В. Боснія і Герцеговина: з історії етносів і релігій // Людина і світ. – 2001. – № 7. – с. 45-51.
3. Malcolm Noel, Bosnia. A Short History. – New York University Press, 1994.
4. Балканы в конце XIX – начале XX века. Очерки становления национальных государств и политической структуры в Юго-Восточной Европе. / М. А. Бирман, С. И. Данченко, И. С. Достян; Отв. ред. Ю. А. Писарев. – М.: Наука, 1991. – 352 с.
5. http://turkey_info.ru/history/last_100_osmans/crimea_war.html
6. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Критика европоцентризма и общепринятой схемы деления мировой истории на периоды. СПб, 1869.
7. Фрейдзон В. И. К истории боснийско-мусульманского этноса. М., 1981. – 338 с.
8. Писарев Ю. А. Освободительное движение югославянских народов Австро-Венгрии в начале XX века. М., 1962. – 248 с.

УДК [32(480): 32(6)]: 32(410)

Л.Валюх

ГЕЛЬГОЛАНДСЬКО-ЗАНЗІБАРСЬКИЙ ДОГОВІР (1890 р.): ПОЛІТИЧНА ОЦІНКА В АНГЛІЇ

Політична історія Британської імперії останньої третини XIX ст. складна та багатоманітна, не всі її аспекти є достатньо вивченими. Однією із малодосліджених сторінок британської історії є питання про підписання Гельголандсько-Занзібарського договору (1890 р.) та його політичну оцінку в Англії. Дослідження цієї проблеми є особливо актуальним, оскільки аналіз конкретного матеріалу, який характеризує виникнення і розвиток англо-німецьких суперечностей в роки, що передували Першій світовій війні, дозволяє докладніше прослідкувати одну з причин її виникнення.

Метою статті є дослідження позиції англійських політичних діячів та громадськості із приводу підписання договору, яка була висвітлена в парламенті та на шпальтах періодичної преси.

Як свідчить історіографічний аналіз, окремі фрагменти даної проблеми розглядалися в працях російських науковців І.А. Улановської та О.І. Галкіної, а також у дослідженнях українських істориків С.С. Трояна та Л. Питльованої.

Гельголандсько-Занзібарський договір був підписаний англійським послом Малетом і канцлером Німеччини Капріві 1 липня 1890 р. Згідно нього, Німеччина відмовлялася на користь Англії від: 1) султанату Віту; 2) районів, розташованих у межиріччі Тана – Джуба, а також на північ від останніх аж до кордонів Єгипту, на схід від західного вододілу Верхнього Нілу; 3) територій, які знаходились на захід від оз. Вікторія до 1° пд.ш. (Буганда й ін.) і у верхів'ях Нілу; 4) Ньясаленду й північно-східних районів Північної Родезії. Крім того, Німеччина визнавала англійський протекторат над Занзібаром, що включав, крім острова Занзібар, острів Пембу й десятимильну смугу східно-африканського узбережжя на північ від р. Умба (Ванга). Договір спеціально передбачав право безмитного ввозу товарів через територію між озерами Ньяса й Танганьїка [5, р. 905].

Німеччина за договором одержала: 1) острів Гельголанд у Північному морі; 2) смугу східно-африканського узбережжя (з виплатою компенсації султанові); 3) острів Мафія; 4) смугу території шириною 20 миль – так званий “язик Капріві”, яка давала німецькій Південно-Західній Африці вихід до р. Замбезі [5, р. 906].

Гельголандсько-Занзібарський договір був сприйнятий англійською громадськістю неоднозначно.

Особливо гостра дискусія з приводу його підписання розгорнулася в парламенті. У ході обговорення цієї угоди позначилося декілька важливих проблем. Першу із них, підняту У. Гладстоном, доцільно назвати юридичним прецедентом. Він торкався зміни прерогатив нижньої палати парламенту. В своєму виступі колишній прем'єр-міністр відзначив, що за всю історію існування Палати общин її ніколи не просили голосувати з питання про передачу території іншій державі. “Вирішення подібних проблем перебувало виключно в руках Корони. Парламент же мав право позбавляти влади міністрів, якщо ті зловживали повноваженнями при підготовці рішень про поступки якимись землями [4, col. 760-761]”. “Безпрецедентне звернення уряду до нижньої палати із проханням затвердити договір” Гладстон пояснював його “винятковою важливістю”. Але навіть не дивлячись на дану обставину, були відсутні документи, в яких обумовлювалася б зміна прав Корони і парламенту, депутат вважав за неможливе подальше обговорення договору, оскільки нижня палата юридично не мала на це повноважень. Не бажаючи бути замішаним у “конституційному прецеденті”, Гладстон заявив, що “вмиває руки” від подальшого обговорення документу [4, col. 767-768].

Позиція депутатів-лібералів чітко була висловлена колегами Гладстона по партії У. Харкоутом, Х. Девесем і Ф. Стівенсоном. Ці парламентарі висловилися “проти дій уряду”, які означали “зменшення” прав Корони, а значить фактичне порушення неписаної конституції. Це, на думку депутатів, давало привід для подібних дій в майбутньому [4, col. 773, 782, 788].

Консерваторів у ході цих дебатів представляли члени уряду та впливові представники партії. Із роз'ясненнями таких безпрецедентних дій кабінету міністрів виступив міністр фінансів Гошен. Він зауважив, що якби уряд при розв'язанні такої важливої проблеми як передача підданих британської корони (малось на увазі жителів Гельгоlanda – Л.В.) іншій державі діяв би без обговорення даного питання в парламенті, то Палата общин, у свою чергу, проголосувала б за відставку уряду [4, col. 769]. Гошен також вважав, що дане обговорення не повинно було стати останнім – і в майбутньому, на його думку, парламенту слід було узяти на себе відповідальність за розгляд подібних питань [4, col. 772].

Депутат-консерватор від Ліверпуля Баден-Пауелл оцінив цю подію як “найважливішу конституційну зміну століття”. Він вважав логічним звернення уряду до парламенту із проханням “дозволити” передачу Гельгоlanda Німеччині, оскільки громадяни, які проживали на острові були британськими підданими. Баден-Пауелл вважав, що і “в майбутньому згоду на подібні дії уряд повинен одержувати перш за все від законодавчого органу [4, col. 791]”.

Таким чином, ми бачимо, що консерватори і ліберали тимчасово поступилися своїми ідеологічними принципами і немов помінялися місцями: консерватори були готові внести зміни в неписану конституцію, ліберали наполягали на збереженні традиційної системи відносин між Короною і парламентом. Зовні несподівана відмова лібералів від партійних позицій пояснюється їх побоюванням у майбутньому відчувати певні складнощі у відносинах із верхньою палатою. Консерваторів, навпаки, влаштовував існуючий розклад сил у парламенті й саме з метою його збереження вони також були змушені поступитися своїми принципами.

Одним із основних питань, розглянутих англійськими парламентарями при обговоренні угоди 1890 р., була так звана проблема острова Гельголанд, яка включала декілька складових: стратегічна важливість острова для Великої Британії та Німеччини, бажання його жителів стати німецькими громадянами та компенсація, яку повинна була одержати Велика Британія за цю поступку.

Цей острів площею всього близько 0,9 км², заселений фризами, знаходився у Північному морі, в 68 км від гирла Ельби. В 1807 р. Велика Британія, у ході наполеонівських війн, захопила його у Данії та отримала у володіння за рішенням Віденського конгресу. Тобто, до моменту підписання Гельголандської угоди Англія розпоряджалася ним упродовж 83 років. Володіння островом не давало особливої економічної вигоди – він виконував лише функцію складу товарів і вугілля. Важливішим було те, що Гельголанд мав велике стратегічне значення, оскільки дозволяв контролювати морські шляхи в Північному морі та узбережжі Німеччини [1, с. 52]. Саме тому дебати з проблеми передачі цього острова Німеччині були досить гострими.

При обговоренні питання про стратегічну важливість Гельгоlanda депутати умовно поділилися на два табори, що, в основному, визначалося партійною приналежністю. Більшість лібералів переконувала своїх колег у стратегічній важливості цього острова і, відповідно, в неприпустимості його передачі Німеччині. Так, депутат Ф. Стівенсон побоювався “перетворення острова в морську фортецю, що нагадує Кронштадт [4, col. 783]”. Гладстон, погоджуючись із колегами, також застерігав уряд від помилки передачі острова Німеччині.

Позиція консерваторів була детально висвітлена в промові прем'єр-міністра. 10 липня 1890 р. Солсбері звернувся до історії володіння Великобританією цим островом. Він вказав на те, що “із моменту відкликання з Гельгоlanda збройних сил (1821 р.) острів залишився незахищеним, неукріпленим і міг бути захоплений протягом декількох годин при використанні значної морської сили”. Солсбері заявив, що острів, який не має ні порту, ні відкритого рейду, не потрібний Англії. Крім того, у випадку війни з Німеччиною кораблі останньої змогли б досягти Гельгоlanda раніше, ніж англійські, і “звідти розпочали б загрозовувати нам ударом, що для найкращого флоту в світі було б великою ганьбою”. Щоб уникнути цього на острові довелося б, як стверджував англійський прем'єр, постійно тримати великий англійський флот, який, однак, “не такий великий, щоб перебувати в будь-якому куточку земної кулі [2, с. 173]”. Із чого лідер консерваторів робив висновок, що стратегічне значення Гельгоlanda на випадок війни було невелике і його доцільно передати Німеччині в обмін на територіальні поступки в Африці.

Підтримав британського прем'єра і відомий англійський дослідник африканського континенту В. Камерон: “Те, що ми знайшли в Східній Африці, коштує набагато дорожче, ніж Гельголанд. Цей острів марний для нас: у мирний час у ньому немає потреби, у військовий він може служити фортецею, але це потребує величезних витрат [2, с. 173]”. Отож, острів Гельголанд розглядався більшістю як цілком безвартісний об'єкт не лише для англійців, але й для німців. Англійська правляча верхівка була переконана, що виміняла, за висловом Г. Стенлі, „гудзик у Європі на костюм в Африці [2, с. 174]”.

Колеги Солсбері по партії та кабінету переконували парламентарів у цьому ж. Міністр колоній Натсфорд вважав, що слід довіряти звіту Королівської комісії, в якому не йшлося про стратегічну важливість острова [3, col. 1286]. Адмірал Мейн посилався на думки офіцерів “різного рангу”, які нібито теж говорили про “некорисність острова для Великої Британії” [4, col. 923]. Фергюссон, Брайс, ліберал Морган погоджувалися із тим, що острів мав велике стратегічне значення для Німеччини, але нікчемне – для Великої Британії [4, col. 927]. Їх основним доказом була відсутність будь-яких військових укріплень на острові. У зв'язку з цим, адмірал Мейн вважав, що необхідно “близько 1 млн. ф. ст. для перетворення Гельгоlanda у фортецю”, а цієї суми Велика Британія, на його думку, не могла собі дозволити. На цій підставі він вважав за неможливе і зміцнення острова Німеччиною [4, col. 937]. Час показав, що прихильники цієї точки зору помилялися. Вже в 1892 р. Німеччина перетворила острів на морську фортецю, використовуючи її в ході двох світових воєн.

Наступною проблемою, піднятою законодавцями, було поширення німецького громадянства на жителів острова внаслідок його передачі Німеччині. З цього питання думки лібералів і консерваторів також розділилися. Ліберали, які традиційно відстоювали ідеї абсолютної цінності людської особистості, природні права людини, виступили проти реалізації умов угоди. Вони стверджували, що такі дії неприпустимі без згоди населення Гельгоlanda, оскільки це, за словами Розбері та Брайса, нагадуватиме операцію із обміну нерухомого майна [4, col.

820, 823]. Тому ліберали пропонували, перш ніж передати острів Німеччині, з'ясувати думки двох тисяч його жителів, які, на думку більшості прихильників Гладстона, не хотіли ставати німецькими підданими. Депутат Філіпс вважав за можливе використовувати для цього процедуру плебіситу [4, col. 801]. Із об'єктивними претензіями лібералів стосовно договору складно було не погодитися. Тому члени консервативного кабінету були змушені, виправдовуючись, пояснювати цей пункт угоди. Солсбері аргументував свою позицію тим, що “жителі острова стали британськими підданими без їх згоди, а лише шляхом застосування сили, тому немає нічого протизаконного в їх зворотній передачі Німеччині”. Крім того, прем'єр-міністр справедливо помічав, що “корінне населення Гельгоlanda не має тривалих зв'язків із британською короною, тому воно не повинне бути проти”. В зв'язку з цим Солсбері не бачив необхідності у проведенні плебіситу, пояснюючи це відсутністю в країні відповідних традицій та побоюючись перетворення подібного прецеденту на постійну практику [3, col. 1261, 1263].

Отже, частина депутатів (в основному, ліберали) вважала, що Англія йде на дуже велику поступку Німеччині, “жертвуючи” стратегічно важливим островом та інтересами британських підданих, які на ньому проживають.

Крім вищезгаданих проблем, депутатами було піднято питання про території, які Велика Британія одержувала в Східній Африці. Головною думкою, яка пронизувала практично всі виступи парламентарів було переконання в “низькій ціні”, яку Велика Британія призначила за Гельголанд – “тільки острови Занзібар і Пемба та область Віту [4, col. 834]”. У зв'язку з цим характерним є опублікований у “The Times”, ще до підписання пакту, лист члена парламенту від консервативної партії Ч. Вінсента. “Навряд чи розмежування сфер у Східній Африці є достатньою компенсацією за поступку острова в Європі, – писав він – я вважаю неприпустимим будь-що віддавати, якщо немає впевненості, що натомість Британська імперія отримає більше, ніж віддає [8, р. 6]”. Остання фраза свідчить про те, що автор листа протестував не стільки проти передачі острова Гельголанд Німеччині, скільки проти, на його думку, малих переваг які договір надавав Англії.

Головним натхненником опозиційних до цього пункту угоди промов був лорд Розбері. Розглядаючи історію колонізації Східної Африки Англією і Німеччиною, він вважав, що на підставі умов договору 1886 р. (мабуть, маючи на увазі договір 9 червня 1886 р.) “Велика Британія вже мала домінуючий вплив у Занзібарському султанаті”. Із чого Розбері робив висновок: “Ми віддаємо Гельголанд, останнє, крім Мальти і Гібралтара, що залишилося у державі від наполеонівських воєн, щоб одержати те, що вже мали в 1886 р.” Ліберали Філіпс і Брайс також виражали подив: “...чому ми купуємо зараз те, що фактично відмовилися купити в 1886 р. [4, col. 803]”.

Частина преси підтримала лідера лібералів. “Що ми одержали за Гельголанд? – патетично запитував “Fortnightly Review” – Протекторат над Занзібаром ми могли проголосити ще п'ять років тому. Ми відмовилися від цієї ідеї, тому що вважали, що вона не принесе нам користі [2, с. 175]”.

У відповідь на це, Солсбері заявив, що раніше окупація Занзібарського султанату Англією носила лише номінальний характер, а тому уряд бачив своє завдання у перетворенні його на реальне володіння Британської імперії [7, р. 4].

Але в чому і ліберали, і консерватори були єдині – вони вбачали безумовні плюси угоди в отриманні Великою Британією області Віту і, таким чином, доступу до Уганди, джерел Нілу. На засіданні Палати лордів 10 липня 1890 р., Солсбері підкреслив, що англо-німецька угода виключила можливість німецького вторгнення через султанат Віту в район джерел Нілу [367, р. 299]. У листі королеві, підписаному тією ж датою, англійський прем'єр указував, що завдяки Гельголандському пакту Англія позбулася суперників у районі між 10° пд. ш. і кордонами Єгипту [6, р. 313]. На думку зацікавлених у Східній Африці англійських колоніальних кіл, це повинно було нейтралізувати твердження критиків про те, нібито Віту не має ніякої реальної цінності [7, р. 304].

Депутати від консервативної партії, які підтримували уряд і лише частково критикували угоду, розцінювали її як “краще, що можна було зробити в щонайгірших умовах”. А Фергюссон навіть “хотів привітати країну, що вона зняла усілякі приводи для ревностів у відносинах із великою і дружньою нацією. Із цією нацією ми повинні жити в гармонії...” – вважав заступник глави Форін офіс [4, col. 943].

Проте, не дивлячись на повсякчасне засудження договору, більшість депутатів обох партій прагнула його схвалити, оскільки знаходили в документі цілий ряд “безцінних переваг” [86, col. 794]. Йшлося про зменшення “ворожих почуттів у Німеччині стосовно Англії” і “уникнення зіткнення двох великих держав у боротьбі за захоплення африканських земель [4, col. 825]”. Так, наприклад, Розбері, найпослідовніший критик угоди, стверджував: “якщо договір не буде схвалений, ми матимемо гірші відносини з Німеччиною, ніж тепер [3, col. 1283]”.

Ті парламентарі, які, не дивлячись на вищенаведені докази, вже передбачали майбутні військові зіткнення Великої Британії та Німеччини наполягали на проведенні “жорсткішої зовнішньої політики із застосуванням сили, якщо це буде необхідно [4 col. 943-944]”. Вже вважаючи конфлікт неминучим, депутат Піз не бачив причини для постійних поступок з боку Великої Британії Німеччині [4, col. 949].

Інша частина законодавців вважала, що, тільки вирішуючи спірні питання шляхом переговорів у дусі “примирення і поступок”, відмовляючись від негативної оцінки німецької колоніальної політики, буде можливо добитися угоди із Німеччиною, тобто досягти “гармонійних відносин із великою і дружньою нацією”, але за умови “збереження впливу і позицій Великої Британії у світі”. Саме така послідовна політика британського уряду, на думку консерватора Баден-Пауелла “повинна була забезпечити майбутню спільну роботу двох християнських народів по освоєнню Африки [4, col. 798, 825]”.

Абсолютно особлива позиція була висловлена депутатом Лабушером, яку можна було б назвати “антиекспансіоністською програмою”. В своєму виступі Лабушер піддав критиці прагнення Великої Британії одержати нові землі на африканському материку. Він мав рацію, стверджуючи, що країна вже давно мала величезні колоніальні володіння, і виступав проти продовження політики загарбаль, побоюючись, що подальша боротьба за нові території може спричинити ускладнення стосунків Великої Британії з іншими країнами, що, у

свою чергу, “може призвести до європейської війни” [4, col. 941, 942]. Тому депутат виражав своє задоволення тим, що “Німеччина вклинилася між північними і південними володіннями Великобританії в Африці” і жалкував, що Німеччина не захопила великі площі. Лабушер навіть пропонував “віддати німцям все, що вони схочуть, оскільки робота з освоєння нових земель повинна буде відвернути їх від військових устремлінь”, тобто мілітаризації. І саме володіння Німеччиною великою кількістю територій, на його думку, повинне ослабити суперечності та стати запорукою майбутнього миру [4, col. 939, 940].

Що стосується реакції преси на підписання Гельголандсько-Занзібарського договору, то вона спритно міняла тактику залежно від того, інтереси якої політичної партії відстоювала. Критикували договір, як правило, ліберали. “Morning Post” оголосила поступки Англії ганьбою, “Daily News” і ряд інших газет вимагали або скасування Гельголандського пакту, або відставки англійського прем’єра [2, с. 168].

“Fortnightly Review” писав, що “... навіть члени кабінету Солсбері голосували проти передачі Гельгоlanda Німеччині. Серед консерваторів також знайдуться патріоти, які не стануть прихильниками Гельголандсько-Занзібарського пакту лише тому, що його уклав прем’єр-міністр, який належить до їхньої партії. Ми бачимо своє завдання в тому, – продовжував журнал, – щоб атакувати цей договір” [2, с. 196]. “Володіння Британської імперії в Європі настільки незначні, – підтримував його “Economist”, – що передача Німеччині Гельгоlanda свідчить про відсутність патріотизму в уряді” [2, с. 170].

Консервативні видання, найпопулярнішою серед яких була газета “The Times”, вказували, що критика договору має на меті лише додати уряду клопотів, її очолюють люди, які свого часу загубили Трансвааль та Хартум. Преса консерваторів намагалася схилити на свій бік громадську думку і вказувала на очевидні переваги угоди: за мізерну ціну придбано величезні території в Африці; настало „повне порозуміння імперії з її природним союзником – Німеччиною”. Також “The Times” нагадала критикам договору, що боротьба за його умови проходила тоді, коли Східна Африка вже значною мірою була поділена на англійську й німецьку зони, тобто коли кабінет Солсбері не міг ігнорувати колоніальні домагання німецького конкурента, який зайняв досить міцні позиції [9, р. 9].

“The Times” втішала незадоволених тим, що отримання стратегічно вигідних позицій у Східній Африці надало Англії повний контроль за комунікаціями Німеччини з її східноафриканськими володіннями. А це, на думку газети, буде мати особливу цінність на випадок війни з Німеччиною [9, р. 10].

Одержавши 1 млн. миль² території в Східній Африці, англійські колонізатори стверджували, що вони керувалися не прагненням улаштуватися в глибинних районах африканського континенту, а безкорисливим бажанням дружби з Німеччиною. “The Times” закликала читача “зрозуміти важливість дружби двох великих держав, що є гарантією миру” [2, с. 169].

Для більшої популяризації англо-німецького договору, “The Times” друкувала статті Г. Стенлі. Останній заявив, що Гельголандсько-Занзібарський пакт – “це свято в календарі тубільців” і що “африканці вважають англійців своїми батьками й матерями, і він (Стенлі) від їхнього імені дякує королеві” [11, р. 9].

Згодом відбувся перехід великої кількості англійських газет і журналів у ряди прихильників Гельголандського договору. Так, “The Times” виражала впевненість, що “в обох країнах договір буде сприйнятий як остаточне врегулювання англо-німецьких відносин”. “Daily News” заявляла, що “Гельголандський пакт повинен сприяти процвітанню Африки”. “Morning Post” проголошувала, що договір вигідний для Англії насамперед тому, що він зближив “нас із нашим природним союзником” [10, р. 78-79].

Гельголандський договір був підсумком тривалого періоду запеклої англо-німецької боротьби за перевагу в Східній Африці. Британським завойовникам вдалося здобути тут значні території, але він виявився для них хоча й вигідним, та все-таки компромісом. Тому, як усякий компроміс, він не міг повністю задовольнити запити сторін, які домовлялися. Гельголандсько-Занзібарський договір був останньою спробою зменшити колоніальні протиріччя між двома державами в Африці. Однак, це стало лише тимчасовим вирішенням територіальних суперечок. Незадоволення колоніальних кіл територіальними змінами неминуче призводило до нових, складніших протиріч.

Як бачимо, характер публікацій періодичних видань, присвячених висвітленню угоди, співпадав із поглядами представників політичних партій Англії. Видання, які представляли інтереси лібералів, виступили з критикою вищезгаданого договору. Проурядова преса наводила факти, які мали запевнити громадськість у вигідності підписаного договору для Великої Британії.

Бурхливі дискусії, що спалахнули в парламенті, виявили деякі розбіжності в поглядах консерваторів і лібералів на колоніальну політику Німеччини та подальші взаємостосунки із цією державою – консерватори були більш схильні до компромісу із Німеччиною, ніж ліберали. Мілітаризація Німеччини, яка прагнула до розширення колоніальних володінь в Африці та суперечності, які виникли внаслідок цього, стали очевидними для багатьох членів парламенту. Передбачаючи серйозні зіткнення на цьому ґрунті та прагнучи їм запобігти, вони пропонували заходи, які можна було б назвати “утихомирючими” і “відволікаючими”. Але ці пропозиції не були кардинальним вирішенням неминуче назріваючого конфлікту.

До збройного зіткнення двох держав з приводу колоніальних питань було ще далеко. Однак у виступах деяких депутатів вже звучали припущення про його вірогідність. Ця група парламентарів, вважаючи, що конфлікт буде неминучим, пропонувала відмовитися від поступок Німеччині в колоніальних питаннях. Велика ж частина депутатського корпусу, що відображала переважаючі настрої в суспільстві, вважала, що лише шляхом примирення і поступок можна буде уникнути можливих територіальних суперечок в майбутньому і досягти, таким чином, миру і союзу з Німеччиною. Однак цим надіям не судилося збутися.

Джерела та література

1. Троян С.С. Гельголанд-Занзибарський договір 1890 г. і рост шовінізму в Німеччині // Національний фактор і міжнаціональні відносини: Історія та сучасність / 36. наук. праць із заг. історії. – Чернівці, 1992. – С. 48-63.

2. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884-1890). – М.: Наука, 1969. – 213 с.
3. Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser.3 th. (1868-1891). – Vol. 346. – Col. 1261, 1263., 1283, 1286.
4. Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser.3 th. (1868-1891). – Vol. 347. – Col. 773-949.
5. Hertslet E. The Map of Africa by Treaty In 3 vol. – Vol. 3. British Colonies, Protectorates and Possessions in Africa. – London: Darling and Son, Ltd. for H.M. Stationary Office, 1909. – 968 p.
6. Queen Victoria in Her Letters and Journals / A Selection by C. Hibbert. – New York: Viking Penguin Inc., 1985. – 374 Pp.
7. Robinson R., Gallagher J. Africa and the Victorians. – London: Smith, Elder and Co., 1961. – 492 p.
8. The Ch. Vinsents's letter, the parliamentarian from the conservative party // The Times. – 1890. – June 24. – P. 6.
9. The English-German agreement about distributing of East Africa // "The Times". – 1890. – June. 19. – P. 9-10.
10. Langer W.L. The Diplomacy of Imperialism. 1890-1902: In 2 vol. – L.-N.-Y.: Alfred A. Knopf, 1935. – Vol. 2. – 547 p.
11. Stenly G. about the Zanzibar contract // The Times. – 1890. – June. 20. – P. 9-11.

УДК 94 (44) «18»

Н.Плюта

СПРАВА ДРЕЙФУСА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ У ФРАНЦІЇ

У контексті вивчення громадської думки Франції з питань головних проблем зовнішньої політики необхідно звернути увагу на внутрішньополітичну кризу в країні, пов'язану зі справою Дрейфуса. Її розгляд допомагає висвітлити прийоми та методи, які застосовувалися французькими урядовцями при управлінні країною в кризових умовах.

Метою статті є дослідження реакції суспільних і політичних кіл Франції на несправедливе засудження капітана Дрейфуса. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в працях російських істориків Звонарьова К. К., Шарля К., а також у дослідженнях французького вченого П. Лянуара та ін. Однак вказані автори не робили акценту на особливій ролі політичних дискусій у справі Дрейфуса.

Зростання невдоволення політикою республіканців у кінці XIX ст. використовували монархічно настроєні офіцери, землевласники. Цьому сприяли політичні кризи, що виникали у Франції у 80-90-ті рр. Дуже гострою була криза, пов'язана зі спорудженням Панамського каналу: будівництво виявилося складнішим, ніж передбачалося, до того ж підрядчики розкрадали кошти.

Правління товариства, що здійснювало спорудження каналу, випустило на продаж велику кількість додаткових акцій. Щоб отримати на це дозвіл, воно підкупило сенаторів, депутатів, державних чиновників, міністрів, витративши на хабарі кілька мільйонів франків. Справа набула розголосу, проте, основних винуватців не було покарано. «Панама» увійшла в історію, як синонім брудної афери, підкупу, хабарництва і корупції.

Згодом, Франція стала свідком ще однієї політичної кризи. Восени 1894 р. контррозвідка виявила лист, написаний французьким офіцером і адресований німецькому офіцеру Шварцкоппену. Лист містив бордеро – список секретних документів про армію Франції. Заподозрили у шпionажі Альфреда Дрейфуса, молодого офіцера генштабу, єврея за національністю, який вільно володів німецькою мовою.

Під час розслідування французи перехопили пакет, який був відправлений Шварцкоппеном італійському військовому аташе Папіццарді. Шварцкоппен і Папіццарді були військовими агентами союзників: Німеччини, Австро-Угорщини та Італії. У конверті була записка: «Відправляю вам 12 планів Ніцци, які мені передав для вас цей негідник Д.». Ця записка зіграла в справі Дрейфуса дуже важливу роль [2, с. 226].

У газеті «Лібр Пароль» було надруковано анонімне повідомлення про «зраду французького офіцера-єврея», автором виявився полковник генштабу Д. де Клам [10, р. 8].

22 грудня 1894 року військовий суд засудив на довічне ув'язнення капітана Альфреда Дрейфуса. Покарання він відбував на Чортовому острові поблизу Французької Гвіани.

В червні 1895 р. начальником відділу розвідки французького генштабу був призначений полковник Ж. Пікар, який виявив зв'язок німецького військового аташе з іншим французьким офіцером – майором генштаба Ф. Вальсенном-Естергазі. Переконавшись, що автором бордеро був не Дрейфус, а Естергазі, Пікар у вересні 1896 р. звернувся до свого керівництва з проханням перегляду справи Дрейфуса. Однак, Пікару було заборонено займатися подальшим розслідуванням, він був звільнений з посади і відправлений в небезпечну військову експедицію у Туніс.

Бордеро – єдиний документ, на якому базувалося звинувачення проти Дрейфуса, опублікувала газета «Матен». Дрейфус був визнаний винним на основі звинувачень трьох із п'яти експертів. Однак, суспільству стало відомо, що крім опису документів, начебто складеним Дрейфусом, суддям потайки від захисту і підсудного були пред'явлені й інші матеріали. Дійсно, в дорадчу кімнату суддям приносили розшифровану телеграму, відправлену в Рим італійським військовим аташе, ніби, про те, що Дрейфус заарештований, у зв'язку з цим потрібно вжити необхідних заходів. Насправді текст телеграми був іншим: «Якщо капітан Дрейфус не підтримував з вами (генштабом Італії) відносин, було б добре дати офіційне спростування, щоб вберегтися від коментарів преси» [1, с. 28].

У «справу Дрейфуса» офіційно втрутився Німецький рейх. Посол у Парижі доводив французькому міністру закордонних справ і навіть президенту Франції, що, Дрейфус не був агентом німецької розвідки, але, звичайно, посол не називав правдиве ім'я німецького шпигуна: виправдати Дрейфуса – означало звинуватити Естергазі.

Матьє Дрейфус, брат Альфреда Дрейфуса, звинуватив Естергазі в тому, що дійсно він написав бордеро. Та військовий суд у січні 1898 р. виправдав Естергазі [7, р. 121]. Восени 1898 р. боротьба навколо справи Дрейфуса досягає кульмінації. Військові міністри йдуть один за одним у відставку. Подається апеляція про перегляд справи Дрейфуса.

З М І С Т

Розділ 1. **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ**

<i>Д.Вирський</i> УКРАЇНА В ПЕРШИХ „ПОЛОНІЯХ” (країнознавчі видання Я.А.Красінського та М.Кромера про українські землі)	3
<i>І.Вівсяна</i> ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ «УКРАЇНСЬКОГО П'ЄМОНТУ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ (кінець XIX – початок XX ст.)	8
<i>Л.Шугасєва</i> В ПОШУКАХ ІСТИННОГО ПРАВОСЛАВ'Я: КІНДРАТ МАЛЬОВАНІЙ	13
<i>А.Киридон</i> МЕНТАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: «ЗСУВ ПАРАДИГМ» В УМОВАХ УТВЕРДЖЕННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ	16
<i>С.Шевченко</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	22
<i>В.Піоварчук</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	25
<i>М.Гон</i> УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ЄВРЕЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	28
<i>О.Альошина</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО	31
<i>О.Гуменюк</i> СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	34
<i>Т.Карпукіна</i> ЗАКЕРЗОННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ (1939-1941 РР.)	40
<i>Л.Заглинська, І.Бондар</i> ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1953 РОКИ)	44
<i>Л.Паніна</i> РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ЖИТОМИРЩИНІ У 50-80-х рр. XX ст.	50
<i>О.Лицук</i> ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ АВТОКЕФАЛЬНИМ ЗМАГАННЯМ В УКРАЇНІ З БОКУ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (1990-1992 РР.)	53
<i>О.Ворон</i> РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У КОНТЕКСТІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ	58
<i>Ю. Вільховий</i> РОЗВИТОК ЦЕРКВИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	61
<i>А. Гуз</i> ПОЛІТИКА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ XX СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)	65
<i>В.Васюк</i> БАЗОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ Й ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН	69
<i>О.Коржик</i> ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ УКРАЇНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	72

Розділ 2. **ІСТОРІЯ ВОЛИНІ. КРАЄЗНАВСТВО**

<i>С. Прокопчук</i> БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА 1651 РОКУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ XVII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ	76
<i>Н.Мельничук</i> ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНОГО ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА „СОКОЛ”	83
<i>Б.Бойко</i> ПОЧАТКОВА ОСВІТА НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.	85

<i>О.Шмид</i>	
ЧЕСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 60-70-Х РР. ХІХ СТ.	88
<i>І.Мілясевич</i>	
НАРОДНІ БІБЛІОТЕКИ ВОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	93
<i>Г.Капустін</i>	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БРАТСТВ НА ВОЛИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	98
<i>О.Дем'янюк</i>	
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ВОЛИНІ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ НАВЕСНІ 1917 РОКУ	102
<i>В.Панасюк</i>	
УКРАЇНСЬКА ШКІЛЬНА СПРАВА НА ВОЛИНІ У 1920–1939 РОКАХ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ	107
<i>Ю.Крамар</i>	
ПОЛІТИКА ВОЄВОДСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Г.ЮЗЕВСЬКОГО ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНІ У 1920-1930-Х РР.	111
<i>В.Борщевич</i>	
ОБРАЗКИ ПОВСЯКДЕННОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕНИКІВ ВОЛИНИ 20-30-Х РР. ХХ СТ.	115
<i>Ф.Рябчикова</i>	
ВИДИ ТА ФОРМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ В ЕТНОГРАФІЧНОМУ ВІДДІЛІ ВОЛИНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ (1920 – ПОЧ. 1930-Х РР.)	119
<i>В.Доброчинська</i>	
РІВНЕНСЬКА УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ (1923–1939)	123
<i>Я.Цецик</i>	
ПОЧАТОК ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ НА ВОЛИНІ (1925-1928 РР.)	128
<i>В.Ковальчук</i>	
СТЕПАН КОВАЛЬ ("РУБАШЕНКО") – КОМАНДИР ЗАГОНУ УПА "КОТЛОВИНА" НА ВОЛИНІ	135
<i>О.Ленартович</i>	
ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР НА ВОЛИНІ У ПЕРІОД РАДЯНІЗАЦІЇ 1939-1941 РР.	138
<i>Т.Самсонюк</i>	
ЖІНКИ ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕСІЙ НКВС НА ВОЛИНІ (1939-1941 РР.)	142
<i>В.Писцьо</i>	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ В КОНТЕКСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ НА РІВНЕНЩИНІ	147
<i>А.Жив'юк</i>	
ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В м.РІВНОМУ В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (сер. 1941 – поч. 1942 рр.): СТОРІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ УРДВ	151
<i>С.Шульга</i>	
АНТИФАШИСТСЬКИЙ РУХ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ	156
<i>В.Борщевич</i>	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНІ 40-Х – 80-Х РР. ХХ СТ.	159
<i>П.Савчук</i>	
ОБЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОЛЬЩІ І ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	164
<i>Г.Борейко</i>	
КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРОЦЕСИ РІВНЕНЩИНИ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ: 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	168

Розділ 3.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

<i>В.Ореховський</i>	
ПОШИРЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА ТА "ВЕЛИКЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ" (IV – VII ст.)	172
<i>Т.Олексієвець</i>	
ПРАГА X-XIII СТ.: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ МІСТОУТВОРЕННЯ	176
<i>Р.М.Постоловський</i>	
ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНИХ ІДЕЙ І ТРАДИЦІЙ	179
<i>Г.Хлібовська</i>	
НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДИПЛОМАТІЇ КІНЦЯ 40-Х – ПОЧАТКУ 70-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ	183

<i>І.Петлюк</i> НАЦІОНАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ: ПРОБЛЕМА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ (1875-1914 РР.)	188
<i>Л.Валюх</i> ГЕЛЬГОЛАНДСЬКО-ЗАНЗІБАРСЬКИЙ ДОГОВІР (1890 р.): ПОЛІТИЧНА ОЦІНКА В АНГЛІЇ	191
<i>Н.Плюта</i> СПРАВА ДРЕЙФУСА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ У ФРАНЦІЇ	195
<i>Т.Чаркіна</i> ПОГЛЯДИ М.ВЕБЕРА НА ЗАРОДЖЕННЯ КАПІТАЛІЗМУ	198
<i>С.Троян</i> ПЛАНІ СТВОРЕННЯ “МІТТЕЛЬЄВРОПИ” У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.	200
<i>Б.Бернадський</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ РОЗВІДОК НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	205
<i>О.Ворон</i> ПРОЦЕС ТВОРЕННЯ СПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1918 – 1938 рр.)	211
<i>М.Боровець</i> РЕАКЦІЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НА ПОДІЇ МЮНХЕНСЬКОЇ ЗМОВИ	215
<i>О.Дукмас</i> ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	217
<i>О.В.Іванченко</i> СПІВПРАЦЯ ВИШЕГРАДСЬКИХ ДЕРЖАВ У ГРУПІ В ПЕРІОД З 1991 ПО 1995 РІК	221
<i>І.Мартинчук</i> СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У 1993-2000 РР. У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН З РОСІЄЮ	224

Розділ 4.

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ. МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Т.Ковальчук</i> ІСТОРІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА	227
<i>С.Грилич, О.Граб</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)	231
<i>С.Чибирак</i> ПОСТАТЬ ПАВЛА ПЛАТОНОВИЧА ЧУБИНСЬКОГО В РАДЯНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	237
<i>А.Кукурудза</i> ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПРАВОСЛАВ'Я НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ 20-Х РР. ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	241
<i>В.Чура</i> КОМПАРТИЙНА “ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ” ТА РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НАПРИКІНЦІ 80-Х – ПОЧАТКУ 90 РР. ХХ СТ., (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАГАЛЬНОСОЮЗНИХ І РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ).....	249
<i>Ю.Олексін</i> МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИС ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ	253
<i>Л.Шинкаренко</i> РАДЯНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ НОВОГО КУРСУ Ф.Д. РУЗВЕЛЬТА	259
<i>І.Десятничук</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОГО РУХУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» В КОНТЕКСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	261
<i>Г.Новічков</i> ПОПУЛІЗМ У ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ	266
<i>К.Цинк</i> ПРАВА ЛЮДИНИ І РЕПРОДУКЦІЙНЕ КЛОНУВАННЯ ЛЮДСЬКИХ ІСТОТ	270
<i>Є.Єсталь</i> ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПОЛІТИЧНІ СВОБОДИ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ НАРИСАХ КОЛИШНІХ ДІЯЧІВ НЕЗАЛЕЖНОГО САМОВРЯДНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «СОЛІДАРНІСТЬ»	275
<i>В.Мандрагеля</i> МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА: ІНТЕГРАТИВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ	279

Розділ 5.

МАТЕРІАЛИ П'ЯТОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ „ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА” ЗА НАУКОВИМ НАПРЯМОМ: „КІННОТА У ВІЙНАХ: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ” (РІВНЕ, 27 – 28 ЛИСТОПАДА 2008 р.)

А.Поспелов, В.Шляпкин

ФОРМЫ ДЕЙСТВИЙ КАВАЛЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЯПОНИИ V-XVII ВВ.:
ВЗГЛЯД ЕВРОПЕЙСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ 283

Р.Савчук

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІЙСЬКОВІ СИЛИ У ДІЯЛЬНОСТІ
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ. 287

А.Харук

КОНЦЕПЦІЯ „КАВАЛЕРІЙСЬКОГО ЛІТАКА”
ТА СПРОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ 290

А.Дергачёва

КАВАЛЕРИЯ СТРАН ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ НАКАНУНЕ
И В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ 293

А.Поспелов

КАВАЛЕРИЙСКИЕ И БРОНЕКАВАЛЕРИЙСКИЕ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ
ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ И НЕОФИЦИАЛЬНЫХ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ В ВОЕННЫХ КОНФЛИКТАХ
ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XX ВЕКА 296

Розділ 6.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ, ОГЛЯДИ

Б.Савчук, П.Савчук

ПРО ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО. (ПРИЩЕПА БОГДАН, ПРИЩЕПА ОЛЕНА.
ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ВОЛИНИ: НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
Б.А.Прищеп, О.П.Прищеп. – Рівне: ПП ДМ, 2008. – 352 с.; іл. 299

О.Дем'янюк

ВОЛИНСЬКА ПЛАСТОВА МОЛОДЬ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ
20-30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ (Рец.: Візитів Ю.М. Пластовий рух на Волині
в міжвоєнний період: Монографія. – Рівне-Львів, 2008. – 180 с.) 301

Р.Давидюк

ПУБЛІЦИСТИКА УЛАСА САМЧУКА 1941-1943 РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО
ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (Рецензія: Документ доби:
публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років / упорядник А.Жив'юк. –
Рівне: ВАТ „Рівненська друкарня”, 2008. - 456 с. з іл.) 302

В.М.Шеретюк, П.О.Савчук

СПОГАДИ УКРАЇНИКИ (Рецензія.: Білашевич-Кузич Л.І.
Сибірська сага. – Косів: писаний камінь, 2008. – 376 с.
Упорядник та літературний редактор Галина Білавич.) 303

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 306

ЗМІСТ 308

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 15

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян, О.Ю.Третьак

Обкладинка – О.Я.Тарасюк

Підписано до друку 25. 03. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 31,7. Віддруковано засобами оперативної
поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне:
РДГУ, 2009. – Випуск 15. – 311 с.